

ISSUES OF DEMOCRATIZATION AND INTERCULTURAL DIALOGUE IN TURKEY OF XXI CENTURY

დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები XXI საუკუნის თურქეთში

EMZAR MAKARADZE

Professor of Batumi Shota Rustaveli

State University, Batumi, Georgia

ORCID: 0000-0002-8499-9258

emzar.makaradze@bsu.edu.ge

Abstract

There can be no peace without democratization and intercultural dialogue, which due to their importance lead to the ultimate result of what is called the union of civilizations among nations. In this regard, it is interesting to consider the issues of democratization and intercultural dialogue in Turkey in XXI century.

In order to reach a high level of democratic development, any state needs a strong society and political will.

At the beginning of XX century, Mustafa Kemal Ataturk (1881-1938), the founder of the Turkish Republic, took the course of state development of the country to the west and declared the path of Europeanization as the main principle of unchanging domestic and foreign policy.

The current events in Turkey in the first decade of XXI century have shown that the country is developing as a strong state. So, it is interesting to observe how the Republican Turkey will continue to pursue democratic and European values and to support the state rule of Mustafa Kemal Ataturk.

For Turkey and its leader, Islam is a tool that helps to stabilize the political system and transform Turkey into a traditional, conservative society with fewer opportunities to generate protests related to social, ethnic and other civil rights.

The coming decades will show whether the country with a Muslim culture will be able to adapt to a democratic Western civilization and what the consequences will be.

Key words: democratization; Intercultural dialogue; New Turkey; Democratic values.

ემზარ მაკარაძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის პროფესორი

ბათუმი, საქართველო

ORCID: 0000-0002-8499-9258

emzar.makaradze@bsu.edu.ge

აბსტრაქტი

დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის გარეშე არ არსებობს მშვიდობა და ამ ორ უმნიშვნელოვანეს ფაქტს მივყავართ იმ უმთავრეს შედეგამდე, რასაც

ერებს შორის ცივილიზაციათა კავშირი ჰქვია. ამ მხრივ საინტერესოა დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები XXI საუკუნის თურქეთში.

ნებისმიერი სახელმწიფო, დემოკრატიული განვითარების მაღალ საფეხურზე რომ ავიდეს, სჭირდება ძლიერი საზოგადოება და პოლიტიკური ნება.

ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში, თურქეთის რესპუბლიკის დამაარსებლმა მუსტაფა ქემალ ათათურქმა (1881-1938), ქვეყნის სახელმწიფოებრივი განვითარების გეზი დასავლეთისაკენ მიმართა და ევროპეიზაციის გზა უცვლელ საშინაო და საგარეო პოლიტიკის უმთავრეს პრინციპად გამოაცხადა.

XXI საუკუნის პირველ ათწლეულში, თურქეთში მიმდინარე მოვლენებმა, გვაჩვენა, რომ ქვეყანა ყალიბდება, როგორც ძლიერ სახელმწიფოდ. ისმება კითხვა, რამდენად გააგრძელებს რესპუბლიკური თურქეთი დემოკრატიული და ევროპული ფასეულობებით სვლას და შეინარჩუნებს მუსტაფა ქემალ ათათურქის სახელმწიფო მმართველობას.

თურქეთისა და მისი ლიდერისათვის, ისლამი ინსტრუმენტია, რომლითაც მას პოლიტიკური სისტემის სტაბილიზაცია და თურქეთის ტრადიციულ, კონსერვატიულ საზოგადოებად გარდაქმნა სურს, სადაც ნაკლებია სოციალური, ეთნიკური და სხვა სამოქალაქო უფლებებთან დაკავშირებული პროტესტის გენერირების შესაძლებლობა.

უახლოესი ათწლეულები კი, პასუხს გასცემს კითხვას, შეიძლება თუ არა მუსლიმური კულტურის მატარებელი ქვეყნის ადაპტაცია დემოკრატიულ, დასავლურ ცივილიზაციასთან და როგორი იქნება მისი შედეგები.

საკვანძო სიტყვები: დემოკრატიზაცია; კულტურათაშორისი დიალოგი; ახალი თურქეთი; დემოკრატიული ღირებულებები.

შესავალი

დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხების შესწავლა XXI საუკუნის თურქეთში განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ საფრთხე შეექმნა რესპუბლიკური თურქეთის პირველი პრეზიდენტის, მუსტაფა ქემალ ათათურქის (1881-1938) მიერ შექმნილ სახელმწიფო სისტემას.

XXI საუკუნის თურქეთში, ქვეყნის პრეზიდენტმა რ. თ. ერდოღანმა რელიგია - ისლამი აქცია მთავარ ინსტრუმენტად, რომლითაც მიზნად დაისახა პოლიტიკური სისტემის სტაბილიზაცია და თურქეთის ტრადიციულ, კონსერვატიულ საზოგადოებად გარდაქმნა, სადაც ნაკლები არის სოციალური, ეთნიკური და სხვა სამოქალაქო უფლებებთან დაკავშირებული პროტესტის გენერირების შესაძლებლობა.

დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხების შესწავლა ქართულ ისტორიოგრაფიაში სათანადო ყურადღება არ ეთმობა, არ მოგვეპოვება აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ფუნდამენტური სამეცნიერო ნაშრომები.

წინამდებარე სტატიაში პრობლემას, უწყვეტ ჯაჭვში განვიხილავთ, რაც საშუალებას გვაძლევს ნათლად წარმოვადგინოთ როგორც საკითხის ისტორიული ასპექტი, ისე მისი დღევანდელი რეალობა. ჩვენ შევეცადეთ მკვეთრი ზღვარი გაგვევლო დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის პრობლემებზე, რომელმაც აქტიურად იჩინა თავი XXI საუკუნის თურქეთში. მკითხველის განსასჯელია, თუ რამდენად შევძელით ეს.

მეთოდი

სტატიაში კრიტიკული ანალიზის მეთოდით შესწავლილია დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები XXI საუკუნის თურქეთში. ნაშრომი

დაფუძნებულია საკითხის ირგვლივ არსებულ სამეცნიერო და საგაზეთო ხასიათის ლიტერატურაზე.

შედეგები

1. XXI საუკუნის თურქეთში დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხების შესწავლამ შესაძლებლობა მოგვცა ნათლად გაგვეაზრებინა XX საუკუნის ათათურქისეული და XXI საუკუნის ერდოდანისეული თურქეთის საკვანძო საკითხები და ისტორიული ასპექტები.
2. სტატიაში გამოიხსენიება XXI საუკუნის თურქეთში დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები და ახლებურადაა წარმოდგენილი რესპუბლიკური თურქეთის ხვალისდელი დღე.

მსჯელობა

დემოკრატიზაციის (დემოკრატიზაცია - მმართველობის ფორმაა, რომლის დროსაც უზრუნველყოფილია ხალხის მიერ სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელება)(ურდია, 2004:483) საკითხი XXI საუკუნის თურქეთში ერთ-ერთი აქტუალური თემაა. დემოკრატიზაცია კი მრავალმხრივი პროცესია. თანამედროვე გაგებით დემოკრატიული სახელმწიფოს შენება, სხვა უამრავ ღონისძიებასთან ერთად, ეროვნული საკანონმდებლო ბაზის მოწესრიგებისა და ევროპულ სამართალთან შესაბამისობაში მოყვანის ღონისძიებებს გულისხმობს, რათა სახელმწიფოს ქონდეს შესაბამისი იურიდიული საფუძვლები ქვეყნის შემდგომი განვითარებისათვის. ასევე, გაიზიაროს და განავითაროს ის ფასეულობები, რომელიც ღირებულია მთელი კაცობრიობისათვის.

ნებისმიერ ქვეყანას, რომელიც გადაწყვეტს დემოკრატიული განვითარების მაღალ საფეხურზე ავიდეს, სჭირდება ძლიერი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ნება. ჯერ კიდევ თურქეთის რესპუბლიკის დამაარსებლის მუსტაფა ქემალ ათათურქის (1881-1938) გადაწყვეტილებით, მუსლიმური კულტურის მატარებელი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი განვითარების გეზი დასავლეთისკენ იქნა მიმართული და ევროპეიზაციის გზა უცვლელ საგარეო პოლიტიკურ პრინციპად იქნა გამოცხადებული. ეს პრინციპი თავის თავში დემოკრატიული, ევროპული ტიპის სახელმწიფოს მშენებლობას გულისხმობდა. მუსტაფა ქემალ ათათურქის მიერ შემუშავებული ექვსი პრინციპი (რესპუბლიკანიზმი, ლაიციზმი, ნაციონალიზმი, ხალხოსნობა, ეტატიზმი, რევოლუციონიზმი), თურქეთის კონსტიტუციის პრეამბულაშია ჩაწერილი და ისინი ამ ეტაპისათვის გადახედვას არ ექვემდებარებიან (მაკარაძე, 2009:8).

თურქული სახელმწიფოს მშენებლობის სათავეებთან მყოფი პიროვნებები ქვეყნის მომავალს „ისტორიიდან მომავლისაკენ“ მიმართულ სტრატეგიასა და ისტორიის ფესვებიდან ამოზრდილ, მყარი ფესვების მქონე ერთიან საზოგადოებაში ხედავენ. პოლიტიკოს ა.დავუდოღლუსთვის ეს იმას ნიშნავს, რომ ქვეყანამ უნდა მიიღოს ახალი გამოწვევები და უპასუხოს მას, გააგრძელოს მყარი სვლა დემოკრატიული საზოგადოების ჩამოყალიბებისკენ, მაგრამ არ მოსწყდეს წარსულს, მოახდინოს მისი რევიზია და ისტორიული ფასეულობებიდან შეინარჩუნოს მხოლოდ ღირებული, ის, რაც მის წინსვლას არ შეაფერხებს. ისტორიული პროცესების ახლებური ინტერპრეტაცია კი მას ახალ შესაძლებლობებს გაუხსნის. საქმე ისაა, რომ ისტორიულ ფესვებს მოწყვეტილი ქვეყანა, კარგავს იდენტობას, მაგრამ, მისი მომეტებული დაცვა კი ზღუდავს მის მოქმედებებს განვითარებისაკენ. მართალია, ძალიან ძნელია დააბალანსო ეს პროცესი, მაგრამ განვითარებული დემოკრატიული სახელმწიფოები სწორედ ამის კარგი მაგალითა

და თუ თურქეთს მყარად აქვს გადაწყვეტილი არ გადაუხვიოს არჩეულ, ევროპისაკენ მიმავალ კურსს, უნდა შეძლოს ამ ბალანსის წარმატებით უზრუნველყოფა.

დემოკრატიზაცია თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც მთელი კაცობრიობა ახალი საფრთხეებისა და გამოწვევების წინაშე დგას, გლობალიზაციის პროცესის შეუქცევადი ხასიათის გათვალისწინებით, ცივილიზაციათა შორის ინტენსიური კულტურათა და რელიგიათშორისი დიალოგის ფონზე, ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება უაღრესად მნიშვნელოვანია.

კულტურათა და ცივილიზაციათა დიალოგის გარეშე არ არსებობს მშვიდობა და ამ ორ უმნიშვნელოვანეს ფაქტს მივყავართ იმ უმთავრეს შედეგამდე, რასაც ერებს შორის ცივილიზაციათა კავშირი ჰქვია. ამ მხრივ საინტერესოა დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხები XXI საუკუნის რესპუბლიკურ თურქეთში.

XXI საუკუნის თურქეთი მომავალი დემოკრატიის, კულტურათაშორისი დიალოგის გაღრმავებისა და ხელისუფლების მიერ ხალხისადმი ანგარიშვალდებულების პრინციპებზე გადის.

რესპუბლიკურ თურქეთში, კულტურათაშორისი დიალოგის საკითხების წინ წამოწევას დემოკრატიული ღირებულებების წინ წამოწევა სჭირდება, ამისათვის კი საჭიროა ევროპელი მოკავშირეებისა და აშშ-ის მხარდაჭერა.

ბოლო ცხრამეტი წელია, დანარჩენ მსოფლიოსთან ერთად, ინტერესით და გარკვეული შემფოთებით ვადევნებთ თვალყურს რესპუბლიკურ თურქეთში მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებს, მისი ქარიზმატული ლიდერის, პრეზიდენტ რეჯეფ თაიფ ერდოღანისა და ისლამური ფასეულობის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის საქმიანობას.

მიუხედავად იმისა, რომ რესპუბლიკური თურქეთის დამაარსებელმა მუსტაფა ქემალ ათათურქმა სეკულარიზმისა და ევროპეიზმის პრინციპებზე „ახალი თურქეთი“ დააფუძნა. თანამედროვე თურქეთის პოლიტიკური ცხოვრება, მნიშვნელოვანწილად იქცა ამ პრინციპსა და რელიგიური ხასიათის მქონე ე. წ. თურქულ „ტრადიციონალიზმს“ შორის ბრძოლის მიზეზად.

არის თუ არა თანამედროვე თურქეთი მისი დამფუძნებელი მამის მუსტაფა ქემალ ათათურქის იდეური მემკვიდრე?

უკვე დიდი ხანია თურქეთში პრეზიდენტ რ. თ. ერდოღანის ხელისუფლების მიერ ქემალიზმის რიგი დებულებების ცვლილებაზე საუბრობენ, რომ იგი თავიდან ახდენს დემოკრატიული, სეკულარული საზოგადოების ისლამურ ტრადიციულ საზოგადოებად გარდაქმნას და უარს ამბობს სოციალურ მოდერნიზაციაზე. თავად რ. თ. ერდოღანს კი შემოაქვს ახალი კონცეფცია, ე.წ. „ახალი თურქეთი“, რომელიც ნაციონალიზმს, ისლამიზმს, ანტიელიტიზმისა და მორალიზმის პრინციპებს ეფუძნება:

1. **ქემალიზმი:** რესპუბლიკანიზმი, ლაიციზმი, ნაციონალიზმი, ხალხოსნობა, ეტატიზმი, რევოლუციონიზმი.
2. **ერდოღანის „ახალი თურქეთი“:** ისლამიზმი, თურქული ნაციონალიზმი, ანტიელიტიზმი, მორალიზმი.

სულ ახლახან, რ.თ.ერდოღანის მთავრობამ რევოლუციური დარტყმა მიაყენა ათათურქის მიერ შექმნილ თურქი ერის იდენტობას, რაც თურქული საზოგადოების ნაწილისათვის შოკი აღმოჩნდა.

თურქეთის ისლამიზაცია: მ. ქ. ათათურქის თურქეთი, კონსტიტუციური და სეკულარული რესპუბლიკა იყო, სადაც ისლამის როლი საზოგადოებაში მინიმუმამდე იყო

დაყვანილი. მიუხედავად ამისა, ისლამი თურქული საზოგადოებიდან არსად წასულა. თურქეთში ისლამმა ფარული მოძლიერება 1980 წლის 12 სექტემბრის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ დაიწყო (მაკარაძე, 2016:45).

ისლამმა თვალსაჩინო გამძლიერება 2002 წლიდან დაიწყო, როდესაც ქვეყნის ხელისუფლებაში ისლამური ორიენტაციის მქონე „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტია და მისი ლიდერი რეჯეფ თაიფ ერდოღანი მოვიდა (მაკარაძე, 2019:231). სწორედ მან შეუწყო ხელი ცნობილ თეოლოგს ფ. გიულენს, გაეხსნა და გაეფართოებინა მსოფლიოს მასშტაბით საგანმანათლებლო დაწესებულებები. გიულენის მიმდევრები დაესაქმებინათ სახელმწიფო სისტემაში, სასამართლო და ძალოვან სტრუქტურებში და წამყვან მედია საშუალებებში. ამ პერიოდში თურქეთში 17 ათასი ახალი მეჩეთი აშენდა. დღეისათვის თურქეთში ორჯერ მეტი მეჩეთია, ვიდრე ირანის ისლამურ რესპუბლიკაში.

2011 წელს, სტამბოლში „გეზის“ პარკის მოვლენების შემდგომ, რ. თ. ერდოღანისა და ფ. გიულენის გზები გაიყო, მაგრამ ერდოღანს პოლიტიკური ისლამის გამძლიერების იდეა არ შეუნელებია. ამ გზით, შეიძლება ითქვას, რომ მან ისლამი თურქული ეროვნული იდენტობის მთავარ რეკვიზიტად დააბრუნა.

სამხედრო გადატრიალებებით დაღლილი თურქეთისა და მისი ლიდერისათვის, ისლამი ინსტრუმენტია, რომლითაც მას პოლიტიკური სისტემის სტაბილიზაცია და თურქეთის ტრადიციულ, კონსერვატიულ საზოგადოებად გარდაქმნა სურს, სადაც ნაკლებია სოციალური, ეთნიკური და სხვა სამოქალაქო უფლებებთან დაკავშირებული პროტესტის გენერირების შესაძლებლობა.

თურქული ეროვნული იდენტობის კრიზისი:

ოსმალეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ, რომელიც მულტიეთნიკური წარმონაქმნი იყო, მ. ქ. ათათურქმა, დასუსტებული თურქეთის კიდევ უფრო დაშლა თავიდან რომ აეცილებინა, „ახალი თურქი“ ერის მშენებლობა დაიწყო. ნებისმიერი, ვინც თურქეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ცხოვრობდა და ამ ქვეყნისათვის იღვწოდა იყო თურქი. ათასწლეულების განმავლობაში ამ პარადიგმას ემყარებოდა თურქული ნაციონალიზმი, თურქეთის ერის მონოლითურად ქცევის პროცესს ფარულად ეწირებოდა სხვადასხვა ეთნიკური უმცირესობები და მათი წარმომავლობის საკითხი ნელ-ნელა ტაბუირებული ხდებოდა. ამ მხრივ საინტერესოა თურქეთის პრეზიდენტის მიერ წარმოთქმული მოსაზრება. რ.თ. ერდოღანი ერთ-ერთ ინტერვიუში დასძენდა: „კითხულობდნენ თუ საიდან ვიყავი, ერთმა ქართველიაო, მეორემ ბოდიში და უფრო საშინელი რამ თქვა - სომეხიო, მაგრამ მე მამით და ბაბუით, ყოველმხრივ თურქი ვარ“.

თურქეთის პრეზიდენტმა, ქვეყნის სახელმწიფო უსაფრთხოების სამსახურის მოქალაქეთა რეგისტრაციის საიდუმლო საინფორმაციო ბაზა საჯარო და ყველასათვის მისაწვდომი გახადა. თურქეთის ნებისმიერ მოქალაქეს შესაძლებლობა მიეცა, გაერკვია მისი წინაპრების წარმომავლობა XIX საუკუნის შუა პერიოდიდან მოყოლებული დღემდე. ბაზის გახსნიდან, მხოლოდ რამდენიმე დღეში 8 მილიონმა თურქმა გამოიკვლია საკუთარი გენეალოგიური შტო. აღმოჩნდა, რომ აქამდე ეროვნებით თურქთა ნაწილს სომხური, ბერძნული, ებრაული, ლაზური და არაბული წარმომავლობა ჰქონდა.

ამ მოვლენამ, ათათურქიდან მოყოლებული, ერთიანი თურქი ერის იდენტობის შექმნის პოლიტიკა თავდაყირა დააყენა.

გაურკვეველობაში მყოფ თურქულ საზოგადოებაში არაერთი კონსპირაციული თეორია გაჩნდა, თუ რატომ გადადგა ეს ნაბიჯი რ. თ. ერდოღანის ხელისუფლებამ, მაშინ როცა არაერთ საერთაშორისო კონფლიქტში ჩართულ ქვეყანას ნაციონალისტური ნარატივის გამძლიერება, ისე როგორც არასდროს ესაჭიროება. ერთ-ერთი მოსაზრებით, ეს შიდა საკითხია, რითაც რ. თ. ერდოღანს ეთნიკურად თურქების კონსოლიდირებული მხარდაჭერის მოპოვება და ეთნიკური უმცირესობის დანაწილება სურს.

„ქემალიზმსა“ და „ერდოლანიზმს“ შორის დაპირისპირებამ საგარეო პოლიტიკაშიც ჰპოვა ასახვა. ათათურქის ევროპული ვესტერნიზაცია ერდოლანის მკვეთრმა ანტიდასავლურმა რიტორიკამ და დასავლური სამყაროსაგან დაშორებამ ჩაანაცვლა.

რ. თ. ერდოლანი დღეს განმათავისუფლებელ მოძრაობას იწყებს, რომელმაც თურქეთი დასავლეთის ჩრდილიდან უნდა გამოიყვანოს და დასაბამი მისცეს ახალ, სუვერენულ რესპუბლიკურ თურქეთს, რომელსაც საკუთარი, დამოუკიდებელი ინტერესები ამოძრავებს.

დემოკრატიზაციის და ქემალიზმის პრინციპებიდან გადახვევის მაგალითი იყო 2017 წლის 16 აპრილს, მმართველი „სამართლიანობისა და განვითარების“ პარტიის (სგპ) და მისი დამფუძნებლის, პრეზიდენტ რ. თ. ერდოლანის მიერ თურქეთში ჩატარებული საკონსტიტუციო რეფერენდუმი. ამომრჩევლებმა ხმა მისცეს თურქეთის კონსტიტუციაში 18 ცვლილებას. ცვლილებები მოიცავდა ქვეყნის საპარლამენტო სისტემიდან საპრეზიდენტოზე გადასვლას, პრემიერ-მინისტრის თანამდებობის გაუქმებას, ასევე საპარლამენტო მანდატთა რაოდენობის 550-დან 600-მდე გაზრდას და თურქეთის უზენაესი სასამართლოსა და პროკურორების კოლეგიის (HSYK) რეფორმირებას.

რეფერენდუმის შემდეგ პრეზიდენტი გახდა, როგორც სახელმწიფოს, ისე მთავრობის მეთაური. მას მიეცა უფლება, დანიშნოს მინისტრები და ვიცე-პრეზიდენტი. პრეზიდენტს შეუძლია გასცეს აღმასრულებელი განკარგულებები.

ფაქტობრივად, ამ რეფერენდუმის შემდეგ ქემალისტური, დემოკრატიული თურქეთი დიდი გამოწვევების წინაშე დადგა. თურქულ საზოგადოებაზე დამოკიდებული, თუ რა გზას აირჩევს მომავალში რესპუბლიკური თურქეთი.

დემოკრატიზაციის, კულტურათაშორისი დიალოგის და ევროპული ღირებულებიდან გადახვევის ნათელი მაგალითია, სტამბოლში აია-სოფიას მეჩეთად გადაკეთება.

თურქეთის სახელმწიფო საბჭომ, 2020 წლის 10 ივლისს მიღებული გადაწყვეტილებით, აია-სოფიას ტაძარი მეჩეთად გადაკეთდა და მუსლიმური მსახურება დაიწყო. მთავრობის 1934 წლის გადაწყვეტილება გააუქმა, რომლის მიხედვით სტამბოლში მდებარე აია-სოფიას ტაძარი მუზეუმად გადაკეთდა. შესაბამისად ქრისტიანული სამყაროს მნიშვნელოვანი სიმბოლო, აია-სოფიას ტაძარი კვლავ მეჩეთი გახდა.

თურქეთის, ამ გადაწყვეტილებას საერთაშორისო საზოგადოების მხრიდან დიდი გამოხმაურება მოყვა. ეკლესიათა მსოფლიო საბჭომ თურქეთის პრეზიდენტს რეჟეფ თაიფ ერდოლანს გადაწყვეტილების გაუქმებისკენ მოუწოდა.

ასევე თურქეთის პრეზიდენტს გადაწყვეტილების გაუქმებისკენ მოუწოდა აშშ-ის სახელმწიფო მდივანმა მაიკ პომპეომ. აშშ-ის სენატის, სენატორების, საგარეო საქმეთა კომიტეტის თავმჯდომარის, ჯიმ რიშის და სენატორი რობერ მენდენესის განცხადებით კი, ერდოლანის გადაწყვეტილება ქრისტიანების შეურაცხყოფაა.

„ჩვენ, მტკიცედ ვგმობთ პრეზიდენტ ერდოლანის გადაწყვეტილებას, წმინდა სოფიას მეჩეთად გადაკეთების თაობაზე. ისტორიის გარკვეულ მომენტებში წმინდა სოფიას ტაძარი ქრისტიანებისა და მუსლიმების თაყვანისცემის ადგილი იყო, ხოლო ათწლეულების განმავლობაში ყველა სარწმუნოების ხალხისათვის არაჩვეულებრივი და სტუმართმოყვარე ცენტრი იყო.

თურქეთის პრეზიდენტმა, მათ საპასუხოდ განაცხადა, რომ აია-სოფია თურქეთის სუვერენიტეტის საკითხია და არავის შეუძლია ჩარევა, ასევე ერდოლანმა აღნიშნა, რომ აია-სოფიასათვის სტატუსის შეცვლით, თურქეთის ხელისუფლებამ ისტორიული შეცდომა გამოასწორა.

XXI საუკუნის თურქეთში, დემოკრატიზაციისა და კულტურათაშორისი დიალოგის გარეშე არ არსებობს მშვიდობა და ამ ორ უმნიშვნელოვანეს ფაქტს მივყავართ იმ უმთავრეს შედეგამდე, რასაც ერებს შორის ცივილიზაციათა კავშირი ჰქვია.

დასკვნა

თურქეთის მოვლენებმა, XXI საუკუნის პირველი ათწლეულის ჩათვლით, გვაჩვენა, რომ ქვეყანა ყალიბდება ძლიერ სახელმწიფოდ. ისმება კითხვა, რამდენად გააგრძელებს ის დემოკრატიული ფასეულობებით სიარულს და რამდენად შეინარჩუნებს ათათურქისეულ ევროპული ღირებულების სახელმწიფო მმართველობას

თურქეთი ევროპისათვის სტრატეგიულად საჭირო და მნიშვნელოვანი ქვეყანაა - ცენტრალური აზიიდან მომავალი უზარმაზარი ბუნებრივი რესურსები სწორედ თურქეთის გავლით შეედინება ევროპაში. ევროპას სჭირდება თურქეთი, სჭირდება მისი კონტროლის ქვეშ მყოფი ბოსფორ-დარდანელის სრუტეები და ნედლეულის ტრანსპორტირების საიმედო და უსაფრთხო გზა.

XXI საუკუნის უახლოესი ათწლეულები პასუხს გასცემს კითხვას, შეიძლება თუ არა მუსლიმური კულტურის მატარებელი ქვეყნის ადაპტაცია დემოკრატიულ, დასავლურ ცივილიზაციასთან და როგორი იქნება მისი შედეგები.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Giuleni, f. (2016). „im shemtxvevashi, tuki damtkicda cem winagmdeg wayenebuli braldebebi. mzd var turqetshi davbrunde. gazeti „rezonans“, 22 agvisto“. (გიულენი, ფ. (2016). „იმ შემთხვევაში, თუკი დამტკიცდა ჩემ წინააღმდეგ წაყენებული ბრალდებები. მზად ვარ თურქეთში დავბრუნდე“. გაზეთი „რეზონანსი“, 22 აგვისტო).
- makaradze, e. (2019). *turqetis istoria 1918-2018 wlebsi*, saleqcio chanawerebi, Tbilisi: gamomcemloba „universali.“ (მაკარაძე, ე. (2019). *თურქეთის ისტორია 1918-2018 წლებში*. სალექციო ჩანაწერები. თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“).
- makaradze, e. (2016). *turqetis sashinao politika 2000-2015 wlebshi*, Tbilisi: gamomcemloba „universali.“ (მაკარაძე, ე. (2016). *თურქეთის საშინაო პოლიტიკა 2000-2015 წლებში*, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“).
- makaradze, e. (2016). *tanamedrove turqetis sashinao politikis problemebi, tbilisis saxelmwifo universitetis agmosavletmcodneobis institutis shromebi*, „agmosavletmcodneoba“ №5. (მაკარაძე, ე. (2016). თანამედროვე თურქეთის საშინაო პოლიტიკის პრობლემები, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის შრომები, „აღმოსავლეთმცოდნეობა“, N.5).
- makaradze, e. (2009). *mustafa qemal ataturqis roli respublikur turqetshi*, batumi: gamomcemloba „batumis shota rustavelis saxelmwifo universiteti“. (მაკარაძე, ე. (2009). *მუსტაფა ქემალ ათათურქის როლი რესპუბლიკურ თურქეთში*, ბათუმი: გამომცემლობა „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“).
- urdia, s. (2004). *moxelis samagido leqsikoni*, gaeros ganviTarebis programa. Tbilisi. (ურია, ს. (2004). *მოხელის სამაგიდო ლექსიკონი*, გაეროს განვითარების პროგრამა. თბილისი).